

Н. Валатоўская

УКРАЊНСКАЯ МОВА ДЯ БЕЛАРУСКАМОЎНЫХ: ІНТЭРАКТЫЎНЫЯ МЕТАДЫ НАВУЧАННЯ

Існуе агульнавядомы міф аб тым, што чалавек, які добра ведае беларускую мову, авалодае ўкраїнскай вельмі проста, лёгка і хутка. Ёсць нават і такія дзіўныя меркаванні, што ўвогуле не трэба спецыяльна вучыць украї́нскую мову, калі валодаеш беларускай: усё і так зразумела, ды яшчэ і моўнае асяроддзе дапаможа, калі спатрэбіцца. Як паказвае вопыт, гэта далёка не так. Навучанне ўкраїнскай мове беларускамоўнай аўдыторыі мае спецыфічныя рысы. З аднаго боку, веданне блізкароднаснай мовы часта дапамагае (найперш пры вывучэнні фанетыкі, арфаэпіі, лексікалогіі), а з другога – перашкаджае (у курсах акцэнталогіі, марфалогіі, а таксама лексікалогіі).

Звернем увагу на асноўныя асаблівасці навучання ўкраїнскай мове беларускамоўнай аўдыторыі.

Фанетыка. Арфаэпія

Ва ўкраїнскай мове, як і ў беларускай, выкарыстоўваецца кірыліца, што значна спрашчае (асабліва на пачатковым узроўні) працэс авалодання мовай. Але трэба памятаць пра некаторыя асаблівасці ўкраїнскай мовы, якія адсутнічаюць у беларускай.

Па-першае, ва ўкраїнскай мове звонкія зычныя на канцы слова і перад глухімі звычайна не аглушаюцца: *ду[б], гри[б], ка[з]ка, дорі[ж]ка* і г.д.

Па-другое, шыпячыя зычныя [ж], [ч], [ш], а таксама гук [р] ва ўкраїнскай мове не з'яўляюцца зацвярдзелымі.

Гукі [ж], [ч], [ш] могуць вымаўляцца цвёрда (*ніж, піч, носиш, біжэть, лоша, курча*) або памякчана пры падаўжэнні ў назоўніках сярэдняга (*збіжжя* [зб'іжж'а], *піддашшя* [п'іддашш'а]) і жаночага роду (*ніччю* [нічч'у], *тушишю* [тушш'у], *подорожжю* [подорожж'у]), а таксама перад галосным [і] (*жінка* [ж'інка], *шість* [ш'іст']).

Зычны [р] ва ўкраінскай мове пастаянна цвёрды на канцы слова або склада (*лікар, гіркий*). Калі ж гук [р] ужываецца на пачатку склада перад [а], [у], [о] (абазначанымі літарамі *я, ю, ьо*), то ён вымаўляецца памякчана (*рядно* [р'адно], *лікарю* [л'ікар'у], *говору* [говор'у], *трёх* [тр'ох]).

Па-трэцяе, літары *в* на канцы слова ці склада адпавядае гук [w] (трохі карацейшы за беларускі [ў]) і ні ў якім разе не [ф] ці [в]: *сказа[w], прійшо[w], ді[w]чина, ві[w]торок*. На жаль, гэту памылку вельмі часта дапускаюць беларускамоўныя навучэнцы нават старшых курсаў.

Па-чацвёртае, гукі [д] і [т] маюць пары па цвёрдасці – мяккасці адпаведна [д'] і [т'], а не [дз'] і [ц'], як у беларускай мове: *[d']іти, [d']якую, [d']я[d']ько, [t']ітка, [t']істо, [t']яжко*. На гэтую асаблівасць украінскай мовы трэба абавязкова звяртаць увагу, паколькі пазбавіцца “дзекання” і “цекання” беларускамоўнай аўдыторыі вельмі складана.

Акцэнталогія

У беларускай і ўкраінскай мовах у шэрагу лексем месца націску супадае: бел. *вы́падак* – укр. *віпадо́к*; бел. *ся́стра* – укр. *сестра́*; бел. *лістапа́д* – укр. *листопа́д*; бел. *адзіна́дцат*ь – укр. *одина́дцять* і г.д. Наяўнасць падобных слоў, безумоўна, спрашчае і паскарае працэс навучання. Але разам з тым назіраецца і адваротная сітуацыя, калі словы ў беларускай і ўкраінскай мовах маюць вельмі падобнае гучанне, але адрозніваюцца месцам націску, напрыклад, бел. *азі́міна* – укр. *озими́на*; бел. *за́суха* – укр. *засу́ха*; бел. *пе́рапіс* – укр. *перéпис*; бел. *ру́капіс* – укр. *руко́пис*; бел. *но́вы* – укр. *нові́й*; бел. *ураджэ́нец* – укр. *уро́дженець* і г. д. Замацоўваць правільнае вымаўленне можна праз выкарыстанне спецыяльных мнеманічных прыёмаў.

Марфалогія

Сістэмы часцін мовы ў колькасным і якасным складзе супадаюць у беларускай і ўкраінскай мовах, але ёсць і адрозненні.

Ва ўкраінскай мове, у адрозненне ад сучаснай беларускай літаратурнай, захаваўся клічны склон (клічная форма) назоўнікаў. Напрыклад, *Іване, Ольго, бабуся, дружэ* і г. д.

Род і лік беларускіх і ўкраінскіх назоўнікаў часцей супадае, але можа і не супадаць: бел. *адрас* (м.р.) – укр. *адреса* (ж.р.); бел. *цень* (м.р.) – укр. *тінь* (ж.р.); бел. *ступень* (ж.р.) – укр. *ступінь* (м.р.) – несупадзенні ў родзе; бел. *мэбля* – укр. *меблі*; бел. *зайздрасць* – укр. *зздрощі*; бел. *кошт* – укр. *кошти*; бел. *парфума* – укр. *парфуми* – несупадзенні ў ліку.

Украінскія назоўнікі І скл. е творным склоне адзіночнага ліку не маюць варыянтных канчаткаў, уласцівых адпаведным формам беларускай мовы, напрыклад, бел. *кнігаі* (-аю), *скрыняі* (-яю), *змейі* (-ёю) – укр. *книгою*, *скринею*, *зімею* і г.д.

У давальным склоне адзіночнага ліку назоўнікі II скланення мужчынскага роду ва ўкраінскай мове маюць варыянтныя канчаткі -у(-ю) – -ові(-еві, -єві), прычым флексіі -у(-ю) характэрны для неадушаўлёных, а -ові(-еві, -єві) – для адушаўлёных назоўнікаў: *меду, заводу, штабу, сіннові, ковалеві, носієві*.

Вялікія цяжкасці ўзнікаюць і пры вывучэнні асабліваасцей скланення ўкраінскіх лічэбнікаў. Ва ўкраінскай мове, у адрозненне ад беларускай, пры скланенні лічэбнікаў 50, 60, 70, 80 першая частка застаецца нязменнай: бел. *васьмідзесяці, васьмюдзесяцію* – укр. *вісімдесяти, вісімдесятьома*.

Канструкцыям з беларускім прыназоўнікам *на* ва ўкраінскай мове часта адпавядаюць канструкцыі з іншымі прыназоўнікамі, напрыклад:

- беларускі *на* – украінскі *за* (*плыць на цячэнні – плыві за течією, на ўласным жаданні – за власним бажанням*);
- беларускі *на* – украінскі *з* (*сшытак на ўкраінскай мове – зошит з української мови, на маёй віне – з моєї вини*);
- беларускі *на* – украінскі *на* (*звярнуцца на просьбе – звернутися на прохання, называць на прозвішчы – називати на прізвище*);
- беларускі *на* – украінскі *у* (*на выхадных днях – у вихідні дні, працаваць на святах – працювати у свята*);

• беларускі *па* – украінскі *для* (*камісія па вывучэнні* – *комісія для вивчення*).

Лексікалогія

На лексічным узроўні у беларускай і ўкраінскай мовах вельмі шмат агульных лексем, што, безумоўна, істотна спрашчае працэс разумення (на пачатковым узроўні), а таксама гаварэння (на сярэднім і высокім узроўнях). Напрыклад, бел. *тыдзень* – укр. *тиждень*; бел. *нядзеля* – укр. *неділя*; бел. *свято* – укр. *свято*; бел. *бацька, маці, сын, дачка, брат, сястра* – укр. *батько, мати, син, дочка, брат, сестра*.

Але ў беларускай і ўкраінскай мовах існуе досыць вялікая колькасць міжмоўных амонімаў. Прывядзем найбольш ужывальныя з іх.

Бел. *шмат* ‘вялікая колькасць’ – укр. *шмат* ‘кавалак’; бел. *багацце* ‘матэрыяльныя каштоўнасці, грошы’ – укр. *багаття* ‘вогнішча’; бел. *выстава* ‘прадметы, выстаўленыя для агляду’ – укр. *вистава* ‘спектакль, п’еса’; бел. *дыван* ‘выраб з цяжкай варсістай узорыстай тканіны’ – укр. *диван* ‘канапа, сафа’; бел. *ліс* ‘самец лісы’ – укр. *ліс* ‘лес’; бел. *спіс* ‘рукапісная копія, пісьмовы пералік чаго-небудзь’ – укр. *спис* ‘кап’ё’; бел. *удача* ‘поспех, патрэбны або жаданы зыход справы’ – укр. *вдача* ‘характар’; бел. *анучка* ‘невялікі кавалак якой-небудзь тканіны’ – укр. *онучка* ‘дачка сына або дачкі’.

Сінтаксіс

Сінтаксічны лад украінскай мовы вельмі блізкі да сінтаксічнага ладу беларускай, але не тоесны. Адзначым найбольш істотныя асаблівасці.

Па-першае, ступені параўнання прыметніка ўжываюцца са склонава-прыназоўнікавымі канструкцыямі, не ўласцівымі беларускай мове:

• вышэйшая ступень параўнання (... *від* + Р. скл.; ... *ніж* (як) + Н. скл.): *Галя старша від брата; золото дорожче, ніж (як) мідь*;

- найвышэйшая ступень параўнання (... над + В. скл): *краціў над усіх*.

Па-другое, у абазначэнні часу ва ўкраінскай мове выкарыстоўваюцца іншыя склонава-прыназоўнікавыя канструкцыі, чым у беларускай: *Котра година? П'ять хвилин на дев'яту, пів на третю, за десять хвилин четверта*. Разам з тым ёсць і канструкцыі, характэрныя для беларускай мовы, напрыклад, *прыйхати о шостій годині*.

Па-трэцяе, у сучаснай украінскай мове (найперш у тэкстах навуковага і афіцыйна-дзелавога стыляў) пашыраны дзеяслоўныя формы на *-но/-то*. Гэта нязменная форма выконвае функцыю выказніка ў безасабовых сказах: *Закон схвалено одноголосно. Урожай зібрано вчасно. Його не запрошено на свято*.

У сучаснай педагогіцы традыцыйна вылучаюць некалькі мадэлей навучання: *пасіўную* (экстраактыўную), *актыўную* (інтраактыўную), *інтэрактыўную*.

Пры выкарыстанні *пасіўнай* мадэлі студэнт з'яўляецца аб'ектам навучання: ён слухае, успрымае і, магчыма, фіксуе гатовы матэрыял, прапанаваны яму выкладчыкам. Галоўным недахопам такога навучання выступае адсутнасць магчымасці для праяўлення актыўнасці, ініцыятывы з боку студэнта.

Актыўная мадэль навучання прадугледжвае, перш за ўсё, самастойную работу студэнта: пошук неабходнай інфармацыі, выкананне разнастайных творчых заданняў. Студэнт ужо не аб'ект, а суб'ект навучання, але ён выступае суб'ектам навучання толькі для сябе, удасканальвае толькі ўласныя веды і пры гэтым не кантактуе ні з кім, акрамя выкладчыка.

Пры *інтэрактыўнай* мадэлі студэнты ўзаемадзейнічаюць не толькі з выкладчыкам, але і паміж сабой у межах вучэбнай групы, актыўна удзельнічаюць у працэсе навучання, уплываючы пры гэтым адзін на аднаго.

Безумоўна, для дасягнення найлепшых вынікаў выкладчыку мэтазгодна камбінаваць элементы розных мадэлей навучання: *пасіўнай*, *актыўнай* і *інтэрактыўнай*, аднак перавагу мэтазгодна аддаваць апошняй.

Пад інтэрактыўнымі метадамі разумеюць “... усе віды дзейнасці, якія патрабуюць творчага падыходу да матэрыялу і забяспечваюць умовы для раскрыцця кожнага навучэнца” [Иоффе 2000: 144] (Пераклад наш. – *Н.В.*).

Выкарыстанне інтэрактыўных форм навучання з’яўляецца адной з умоў удасканалення падрыхтоўкі студэнтаў у сучаснай вышэйшай школе. Інтэрактыўныя метады заснаваны на прынцыпах узаемадзеяння, актыўнасці кожнага члена вучэбнай групы і абавязковай адваротнай сувязі, якая дазваляе своечасова карэктываваць сістэму навучання. Студэнт – актыўны суб’ект узаемаўплыву і ўзаемадзеяння. Адна з асноўных мэт выкарыстання інтэрактыўнай мадэлі заключаецца ў стварэнні камфортных умоў навучання, калі студэнт адчувае сваю паспяховасць, што робіць навучальны працэс больш прадуктыўным.

У сучаснай педагогіцы інтэрактыўныя метады навучання могуць быць рэалізаваны праз шэраг разнастайных форм, сярод якіх варта назваць наступныя: трэнінг, дыскусія, дэбаты, канферэнцыя, дзелавая (ролевая) гульня, круглы стол, мазгавы штурм, абмеркаванне прагледжаных фільмаў і інш.

Адначасова варта выкарыстоўваць і сучасныя інфармацыйныя тэхналогіі: камп’ютарная тэхніка значна пашырае магчымасці навучання, аптымізуе выкарыстанне часу заняткаў і г. д.

У 2010 годзе ў БДУ быў створаны электронны падручнік “Українская мова” (аўтары: Н. Р. Агафонава, Н. А. Валатоўская), з дапамогай якога студэнты могуць узнавіць свае веды па тэарэтычных пытаннях курса ўкраінскай мовы, а таксама замацаваць практычныя навыкі, выконваючы разнастайныя заданні розных узроўняў складанасці. Дадзены электронны сродак навучання ўключае заданні па фанетыцы, арфаграфіі, словаўтварэнні, лексіцы, фразеалогіі, марфалогіі і сінтаксісе, а таксама тэсты, якія дазваляюць кантраляваць узровень засваення матэрыялу па асобных раздзелах, тэмах. Правільнасць выканання заданняў правяраецца аўтаматычна; пры неабходнасці да адказаў даюцца тлумачэнні. Выкарыстанне комплексу электронных тэстаў

дазваляе студэнтам самастойна авалодаць практычнымі навыкамі ў вывучэнні дадзенага курсу і замацаваць атрыманыя веды, а таксама садзейнічае высокай ступені аптымізацыі заняткаў, эканоміі вучэбнага часу, эфектыўнасці засваення матэрыялу.

Пры вывучэнні замежнай мовы прымяненне інтэрактыўных метадаў навучання мае шмат станоўчых момантаў, у прыватнасці, яны даюць магчымасць у розных формах рэалізоўваць моўнае ўзаемадзеянне студэнтаў, што з'яўляецца неабходнай умовай авалодання пэўнай мовай.

На пачатковым узроўні мэтазгодна выкарыстоўваць такія формы работы, пры якіх студэнту прапаноўваецца правільна зразумець пытанне выкладчыка і здолець даць адпаведны адказ ці/і паставіць сваё пытанне. Тут, на нашу думку, неабходна найперш выкарыстоўваць работу з дыялогамі: дапаўненне прапушчаных рэплік прыведзенага дыялогу, спантанныя дыялогі, стварэнне ўласных дыялогаў (палілогаў)).

Высокі ўзровень валодання мовай (3-5 курсы) дазваляе выкарыстанне творчых форм работы: дыскусій, дэбатаў, канферэнцый, дзелавых (ролевых) гульняў, круглых сталоў і г. д. Прычым удзел выкладчыка пры гэтым павінен быць мінімальным, паколькі, па-першае, узровень валодання мовай ужо дазваляе студэнтам самастойна падрыхтаваць і правесці дыскусію, канферэнцыю і г. д. (выкладчык можа выступаць у ролі кансультанта), па-другое, на гэтым этапе навучання важна абсалютную большасць часу заняткаў адводзіць на ўдасканаленне ўжо выпрацаваных моўных навыкаў студэнтаў.

Менавіта такія формы работы, пры якіх студэнт выступае суб'ектам (а не аб'ектам!) навучання, дазваляюць больш прадуктыўна выкарыстоўваць час заняткаў і даюць вельмі добрыя вынікі.

Як паказвае практыка, неабходнай умовай магчымасці і мэтазгоднасці прымянення інтэрактыўных метадаў навучання з'яўляецца станоўчы і добразычлівы мікраклімат у групе. Пры пасіўнай і актыўнай мадэлях навучання гэта не мае такога вялікага значэння, бо студэнт узаемадзеінічае ці з выкладчыкам, ці з падручнікам (камп'ютарам і г. д.). Інтэрактыўныя ж метады

навучання прадугледжваюць актыўнае ўзаемадзеянне членаў групы, што немагчыма ў неспакойным, напружаным асяроддзі. Таму асноўная задача выкладчыка – з улікам індыўідуальных асаблівасцей студэнтаў, узроўню іх падрыхтоўкі распрацаваць сістэму метадаў і прыёмаў, накіраваных на развіццё неабходных уменняў і навыкаў праз актыўную работу саміх навучэнцаў.

Такім чынам, навучанне ўкраінскай мове беларускамоўнай аўдыторыі мае сваю спецыфіку з вялікай колькасцю “падводных камянёў”, на якія трэба звяртаць асаблівую ўвагу. Выкарыстанне спецыяльных метадаў і прыёмаў, сучасных інфармацыйных тэхналогій у працэсе навучання дазваляе дасягнуць неабходных вынікаў – свабоднага валодання студэнтамі ўкраінскай мовай.

ЛІТАРАТУРА

Иоффе, А. Н. Активная методика – залог успеха // Гражданское образование. Материал международного проекта. СПб., 2000.